

การพัฒนาสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาในประเทศไทย* DEVELOPMENT OF COMPETENCIES FOR OUT-OF-SCHOOL TEACHERS IN THAILAND

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา,
ระวี จุฑาสงศ์, ภัทรา วายาจุต, ลิขสิทธิ์ พุฒเขียว

Wirathep Pathumcharoenwattana, Worarat Pathumcharoenwattana,

Ravee Chudasring, Pattra Vayachuta, Likkhasit Putkhiao

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chulalongkorn University

Corresponding Author E-mail: aeworarat@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์สมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยทั้งไทยและต่างประเทศ 38 เล่ม การจัดเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ ตรวจสอบและยืนยัน และคืนข้อมูล โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้การเลือกแบบเจาะจงได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) อาจารย์จากมหาวิทยาลัย ตัวแทนนักวิชาการจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมจากภาคีเครือข่ายที่ทำงานกับครูและเด็กนอกระบบการศึกษาในพื้นที่ และตัวแทนครูนอกระบบการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษา และประเด็นร่วมแลกเปลี่ยนและให้ข้อเสนอแนะในเวทีแบบมีส่วนร่วม เพื่อวิเคราะห์ ตรวจสอบและยืนยัน และคืนข้อมูล ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านการศึกษานอกระบบ

ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาพบว่าสมรรถนะหลักที่จำเป็นของครูนอกระบบการศึกษาในประเทศไทย จำนวน 36 สมรรถนะ แบ่งออกเป็นสมรรถนะด้านความรู้ จำนวน 7 สมรรถนะ เช่น จิตวิทยาพัฒนาการเด็กนอกระบบการศึกษา กฎหมาย นโยบาย ศาสนา จารีต ประเพณีที่เกี่ยวข้อง หลักการศึกษานอกระบบ การศึกษาทางเลือก สมรรถนะด้านทักษะ จำนวน 23 สมรรถนะ เช่น การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้และความสามารถในการจัดการเรียนรู้

*Received November 29, 2022; Revised December 16, 2022; Accepted December 19, 2022

การโค้ช การรับมือกับปัญหา อดทนต่อความกดดัน การปรับตัว และสมรรถนะด้านทัศนคติ/เจตคติ จำนวน 6 สมรรถนะ เช่น ความเชื่อในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ทุกคนสามารถพัฒนาได้ การเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต จิตอาสา จิตสาธารณะ

คำสำคัญ: การพัฒนา; สมรรถนะครู; นอกกระบวนการศึกษา

Abstract

Objectives of this research article aimed to analyze the development of competencies for out-of-school teachers in Thailand, conducted by the qualitative research by analyzing 38 Thai and international papers and research papers to check and confirm and returned the data. The key informants obtained by purposefully selection such as experts from Equitable Education Fund (EEF), university lecturers, academic representatives from government sector, private sector, and civil society from network partnership who worked with out-of-school teachers and children, and out-of-school teacher representatives. The instruments used were a documentary analysis form related to out-of-school teacher competencies, exchange and suggestions issues in a participatory forum to analyze, check, confirm and returned information that had been reviewed by experts from Equitable Education Fund (EEF) and experts with expertise in non-formal education.

The study was found that 36 core competencies of out-of-school teachers in Thailand were divided into 7 competencies in knowledge such as child developmental psychology, law, policy, religion and related customs, principles of non-formal education, alternative education. 23 competencies in skill such as learning trajectory design and learning management competence, coaching, coping endurance, pressure, adaptation, and 6 competencies in attitude such as the belief in the development of human potential, self-development, lifelong learner, volunteering, and public mind.

Keywords: Development; Competency of Teacher; Out-of-School

บทนำ

จากข้อมูลจากระบบสารสนเทศ iSEE ของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) (วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา และคณะ, 2564) พบว่าในปี พ.ศ. 2561 ประเทศไทยมีเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาหรือเด็กที่ไม่มีข้อมูลในระบบการศึกษา ช่วงอายุ 3-17 ปี

จำนวนมากกว่า 800,000 คน และเมื่อจำแนกเด็กนอกระบบการศึกษาตามประเภทปัญหาพบในหลายกลุ่ม เช่น เด็กบนท้องถนน เด็กชาติพันธุ์ เด็กพลัดถิ่นหรือเด็กที่มีปัญหาด้านสิทธิสถานะเด็กกำพร้า เด็กที่ใช้แรงงาน เด็กในระบบการศึกษาทางเลือกที่ยังไม่ได้รับการอุดหนุนทางการศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ของสถาบันสังคม ตามมาตรา 12 เด็กในครอบครัวแออัด เด็กที่ได้รับผลกระทบจากสาธารณสุข เด็กพิเศษทางร่างกายและจิตใจ เด็กในกระบวนการยุติธรรม เด็กท้องไม่พร้อม เด็กยากจนพิเศษ เด็กเคลื่อนย้ายตามครอบครัว เด็กที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงทางเพศ และเด็กที่ประสบปัญหาเฉพาะอื่น ๆ เช่น เด็กที่อยู่ในชุมชนแออัด นิโคลัส เบอร์เนตต์ (2557) นักเศรษฐศาสตร์การศึกษา อดีตผู้บริหารระดับสูงของยูเนสโกและธนาคารโลก ได้เคยประมาณการไว้ว่า ปัญหาเด็กนอกระบบการศึกษาจะสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับประเทศไทยเป็นมูลค่าสูงถึง 330,000 ล้านบาททุกปี คิดเป็นร้อยละ 3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ของประเทศ ซึ่งเท่ากับค่าเฉลี่ยของการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยตลอดทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าระบบการศึกษาของไทยจะลงทุนสูง แต่สถานการณ์ของเด็กนอกระบบการศึกษาของไทยยังคงมีแนวโน้มแย่ลงในทุกพื้นที่ของประเทศซึ่งสร้างความเสียหายแก่โอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้ออกจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง

ทั้งนี้รูปแบบการทำงานเพื่อดูแลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในประเทศไทยพบว่า มีทั้งหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการหลัก และการทำงานร่วมกันในลักษณะภาคีเครือข่ายระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งนี้ต้องอาศัยการทำงานที่สอดคล้องประสานกันเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาโดยมีบุคคลที่สำคัญในการดูแลเด็กกลุ่มนี้ คือ ครูนอกระบบการศึกษาที่เป็นบุคคลผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษาคำแนะนำให้กำลังใจ แก้ปัญหาชีวิตเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาซึ่งเป็นเด็กด้อยโอกาสหรือเด็กเปราะบางที่ใช้ชีวิตอยู่ในสภาวะยากลำบาก (วิระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา และคณะ, 2564)

แม้ว่าครูนอกระบบการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษาดังกล่าว แต่จากการศึกษาของลือชัย ศรีเงินยวง และคณะ (2563) ที่ศึกษาข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากครูนอกระบบการศึกษาที่สังกัดหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนพบว่า ครูนอกระบบการศึกษาขาดการพัฒนาศักยภาพในการสร้างเครื่องมือชุดความรู้ หรือนวัตกรรมการทำงานใหม่ ๆ ในการทำความเข้าใจ ช่วยเหลือและดูแลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่เผชิญกับปัญหาที่มีหลากหลายทั้งเรื่องสิทธิต่าง ๆ ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาเรื่องสิทธิในการรักษาพยาบาล ปัญหาเชิงจิตเวชจากความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาการถูกล่วงละเมิดทางเพศ สิทธิทางการศึกษา ปัญหาเชิงระบบกฎหมายต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ครูนอกระบบการศึกษาจำเป็นต้องมีศักยภาพในการการช่วยเหลือต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในทุกด้าน มีเครื่องมือหรือวิธีการที่จะช่วยครูเมื่อต้องพบเจอปัญหายาก สามารถยกระดับจิตใจและปล่อยวาง สร้างพลังใจให้แก่ตนเองได้ รวมถึง

ในมิติวิชาการที่ครูควรเข้าใจความซับซ้อนของภาวะปัญหาของเด็กและเยาวชน แล้วนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง รวมทั้งที่วาระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา และคณะ (2564) ได้ศึกษาจากการดำเนินโครงการการสนับสนุนและพัฒนาครูและเด็กนอกระบบการศึกษา ซึ่งพบว่าครูนอกระบบการศึกษายังมีความต้องการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ เช่น กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำงานกับเด็ก จิตวิทยาพัฒนาการ การจัดการเป็นรายกรณี การออกแบบโปรแกรม กิจกรรม และ เทคนิคการจัดการเรียนรู้ การทำงานเป็นทีมและประสานเครือข่าย การดูแลสุขภาพกายและจิตใจตนเอง การสื่อสารอย่างสันติกับเด็กและครอบครัว และเชื่อมั่นในศักยภาพความเป็นมนุษย์

จากสถานการณ์ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาครูนอกระบบการศึกษา ผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือ ดูแลและพัฒนาเด็กและเยาวชนดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการวิเคราะห์สมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาในประเทศไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่องต้นแบบการพัฒนาสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษา โดยใช้การวิเคราะห์เอกสารและจัดเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ ตรวจสอบและยืนยัน และคืนข้อมูลเกี่ยวกับสมรรถนะของครูนอกระบบการศึกษา เพื่อนำไปใช้ในการออกแบบต้นแบบการพัฒนาสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนที่นำไปใช้ในการพัฒนาครูนอกระบบการศึกษาที่เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมและช่วยเหลือเด็กนอกระบบการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์สมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การวิเคราะห์เอกสารและการจัดเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ ตรวจสอบและยืนยัน และคืนข้อมูลเกี่ยวกับสมรรถนะของครูนอกระบบการศึกษา

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ได้แก่ ตัวแทนครูนอกระบบการศึกษา ตัวแทนนักวิชาการจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม อาจารย์จากมหาวิทยาลัยในพื้นที่ รวมทั้งตัวแทนจากเครือข่ายที่ทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา จำนวนรวม 30 คน รวมทั้งตัวแทนจากเครือข่ายที่ทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา จำนวน 80 คน และเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เข้าร่วมแบบเจาะจง ได้แก่ 1. กลุ่มครูนอกระบบการศึกษาและเครือข่ายที่ทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษาที่เคยได้ร่วมโครงการการสนับสนุนและพัฒนากลไกการขับเคลื่อนครูและเด็กนอกระบบ

การศึกษา 2. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) และหรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านการวิจัยและพัฒนาเด็กและครุณอกระบบการศึกษา 3. นักวิชาการหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ที่มีประสบการณ์ทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา 4. กลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีความสนใจในการทำงานด้านครูและเด็กนอกระบบการศึกษาในพื้นที่

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แก่ ประเด็นร่วมแลกเปลี่ยนและให้ข้อเสนอแนะในเวทีแบบมีส่วนร่วม เพื่อวิเคราะห์สมรรถนะของครุณอกระบบการศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลมาตีความข้อมูล จัดหมวดหมู่ และสรุปข้อมูลภาพรวมด้วยวิธีแบบอุปนัยออกมาเป็นบทสรุปเกี่ยวกับสมรรถนะของครุณอกระบบการศึกษา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้แก่ การจัดเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์สมรรถนะของครุณอกระบบการศึกษาร่วมแลกเปลี่ยนและให้ข้อเสนอแนะในเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์สมรรถนะของครุณอกระบบการศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำข้อมูลมาตีความข้อมูล จัดหมวดหมู่ และสรุปข้อมูลภาพรวมด้วยวิธีแบบอุปนัยออกมาเป็นบทสรุปเกี่ยวกับสมรรถนะของครุณอกระบบการศึกษา

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากหนังสือ รายงานการวิจัยเอกสารของหน่วยงานทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศ ที่มีข้อมูลของสมรรถนะบุคคลหรือครูที่ทำงานกับเด็กและหรือเยาวชนนอกระบบการศึกษา ทั้งผู้ที่เป็นบุคคลหรือครูประจำการที่มีสังกัดในหน่วยงานของรัฐ นักพัฒนาที่เป็นบุคคลทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน และบุคคลที่จิตอาสาที่มาเป็นอาสาสมัครในการทำงานกับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่จัดพิมพ์ในระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-2565 ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์สมรรถนะครุณอกระบบการศึกษาจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสมรรถนะครุณอกระบบการศึกษาทั้งไทยและต่างประเทศ และจากการจัดเวทีแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ ตรวจสอบและยืนยัน และค้นข้อมูลเกี่ยวกับสมรรถนะของครุณอกระบบการศึกษา ร่วมกับตัวแทนครุณอกระบบการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ตัวแทนนักวิชาการจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม อาจารย์จากมหาวิทยาลัยในพื้นที่ และตัวแทนจากเครือข่ายที่ทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา พบว่า สมรรถนะหลักของครุณอกระบบการศึกษามีจำนวน 36 สมรรถนะ แบ่งออกเป็นสมรรถนะด้านความรู้ จำนวน 7 สมรรถนะ

สมรรถนะด้านทักษะ จำนวน 23 สมรรถนะ และสมรรถนะด้านทัศนคติและเจตคติ จำนวน 6 สมรรถนะ ดังรายละเอียดดังนี้

สมรรถนะด้านความรู้

1. จิตวิทยาพัฒนาการเด็กนอกระบบการศึกษา ความเข้าใจธรรมชาติของเด็กนอกระบบการศึกษามีความรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาเด็กและวัยรุ่น จิตวิทยาการศึกษา ลักษณะพฤติกรรมกระบวนการเปลี่ยนแปลง และสภาพปัญหาของเด็กนอกระบบการศึกษาในด้านร่างกายสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคม เพื่อความเข้าใจธรรมชาติของเด็กนอกระบบการศึกษาแต่ละช่วงวัย และส่งเสริมและพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษาอย่างเหมาะสม

2. กฎหมาย นโยบาย ศาสนา จารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายนโยบาย และระเบียบต่าง ๆ ที่ใช้ในการคุ้มครอง ดูแล ส่งเสริมเด็กนอกระบบการศึกษา เช่น พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 พ.ร.บ.คุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ร่าง พ.ร.บ.ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต พ.ศ. XXXX กฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับสถานะบุคคล (เด็กชาติพันธุ์หรือเด็กไร้สัญชาติ) ข้อคำนึงด้านศาสนาและจารีตประเพณีที่ควรทำความเข้าใจในการทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา

3. หลักการศึกษานอกระบบมีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ความหมายหลักการพื้นฐาน และลักษณะที่สำคัญของศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดทฤษฎีทางการศึกษานอกระบบ เช่น การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง คิดเป็น เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับเด็กนอกระบบการศึกษา

4. การศึกษาทางเลือกมีความรู้เกี่ยวกับความหมายของการศึกษาทางเลือก ลักษณะที่บ่งบอกถึงการเป็นการศึกษาทางเลือก กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทางเลือก รูปแบบของการศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมกับเด็กนอกระบบการศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ของสถาบันสังคม กิจกรรมการเรียนรู้บนฐานชุมชน

5. การรู้ดิจิทัล (Digital Literacy) มีความรู้ในการนำเครื่องมือ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ แท็บเล็ต โปรแกรมคอมพิวเตอร์ สื่อออนไลน์ มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสื่อสาร การปฏิบัติงาน และการทำงานร่วมกัน รวมทั้งการรู้เท่าทันสื่อสารสนเทศเทคโนโลยีและดิจิทัล

6. การรู้การเงิน (Financial Literacy) มีความรอบรู้ทางการเงินของบุคคล ตามองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ความรู้ทางการเงิน ทัศนคติการใช้จ่ายเงิน และพฤติกรรมทางการเงิน เพื่อส่งเสริมการวางแผนด้านการเงินของครูและเด็กนอกระบบการศึกษา

7. ความเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurship) มีความรู้ในการตัดสินใจ การวางแผน การประกอบการทางสังคมหรือธุรกิจ การพัฒนานวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสู่การต่อยอดในการประกอบการทางสังคมหรือธุรกิจ

สมรรถนะด้านทักษะ

1. การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ (Learning Trajectory) และความสามารถในการจัดการเรียนรู้ วิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการ และความถนัดหรือความสนใจเพื่อการออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ของเด็กนอกระบบการศึกษาทั้งด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และทักษะชีวิต และมีทักษะในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ การพัฒนานวัตกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และการประเมินการเรียนรู้ที่ตอบสนองสภาพผู้เรียนรายบุคคล

2. การโค้ช (Coaching) สร้างความไว้วางใจ การใช้คำถาม การฟัง การสะท้อน เพื่อตั้งศักยภาพและความสามารถของเด็กนอกระบบการศึกษา และมีทักษะในการแนะแนวและให้คำปรึกษาทั้งในด้านการดำเนินชีวิต การศึกษา การประกอบอาชีพของเด็กนอกระบบการศึกษา

3. การทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After Action Review) สร้างบรรยากาศ การตั้งคำถาม การฟังอย่างลึกซึ้ง และการจับประเด็นในการทบทวนหลังการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาการทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา

4. การรับมือกับปัญหา อดทนต่อความกดดัน การปรับตัว สามารถจัดการกับความยืดหยุ่นของปัญหาและอุปสรรค มีความพยายามควบคุมตนเองให้ข้ามผ่านปัญหาอุปสรรคและความกดดันไปได้ การหาทางออกในการแก้ปัญหา รับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมที่จะปรับปรุงตนเองจากสิ่งที่ผิดพลาด ควบคุมปัญหาไม่ให้มีผลต่อการดำเนินชีวิตและการมีทักษะในการปรับตัวได้อย่างทันท่วงทีต่อความต้องการและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

5. การแสวงหาความร่วมมือจากภาคีที่เกี่ยวข้อง ค้นหาภาคีในการทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษา และสามารถทำงานแบบมีส่วนร่วมกับภาคีในการช่วยเหลือและพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษา

6. การทำงานกับชุมชนในพื้นที่ ใช้การจัดเวทีแบบมีส่วนร่วม สามารถออกแบบและดำเนินการจัดเวทีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในพื้นที่เพื่อการช่วยเหลือและพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษา

7. การออกแบบการจัดการการศึกษาและแก้ปัญหาเด็กเป็นรายบุคคล ประเมินปัญหาและความต้องการของเด็กนอกระบบการศึกษาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และการศึกษาเป็นรายบุคคล การวางแผนการจัดการรายกรณีทั้งการแก้ปัญหาและออกแบบการจัดการศึกษาเป็นรายบุคคล การดำเนินการให้มีการจัดบริการตามแผนที่วางไว้ การติดตามและประเมินผลลัพธ์ การประสานและการส่งต่อ

8. การสื่อสารเพื่อเข้าใจปัญหาและความต้องการของเด็ก เช่น การพูด การฟัง การพูด การฟัง จับประเด็น การตั้งคำถาม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เข้าใจปัญหาและความต้องการของเด็กนอกระบบการศึกษา

9. การจัดการทรัพยากรที่มีและสนับสนุนการเรียนรู้ สิทธิสวัสดิการ หน่วยงาน วางแผน ระบุ แสวงหาทรัพยากรเพื่อการสนับสนุนการเรียนรู้ สิทธิสวัสดิการ ทั้งของตนเองและเด็กนอก ระบบการศึกษา รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงาน โดยผ่านกระบวนการการจัดการ ความรู้

10. การส่งต่อข้อมูลเด็กนอกระบบการศึกษาระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้เครื่องมือ เพื่อการเก็บข้อมูลเด็กนอกระบบการศึกษา และการส่งต่อข้อมูลระหว่างหน่วยงานเพื่อการ ช่วยเหลือและพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษา

11. การสร้างความสัมพันธ์ (Rapport) เพื่อเข้าถึงเด็กและครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ และความไว้วางใจกับเด็กนอกระบบการศึกษาและครอบครัว ทั้งการสนทนาและการสื่อสาร ผ่านทางร่างกาย เช่น การหาจุดเชื่อมโยงกันในการสนทนา การยิ้ม สบตา การพูดทางบวก

12. การติดตามประเมินผลของเด็กรายบุคคลเพื่อจะได้ทราบปัญหาและหาทางแก้ไข ปรับปรุงให้ดีขึ้น ออกแบบและใช้เครื่องมือในการติดตามประเมินผลของเด็กนอกระบบการศึกษา เป็นรายบุคคล การวิเคราะห์ผลการติดตามประเมินผลเด็กนอกระบบการศึกษาเพื่อทราบปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปรับปรุง

13. การบริหารจัดการโครงการ วางแผน ดำเนินการ ตรวจสอบควบคุม และปิด โครงการ โดยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการภายในระยะเวลาและข้อกำหนดต่าง ๆ ที่กำหนดไว้

14. การเรียนรู้ข้ามโดเมน (เรียนรู้ข้ามศาสตร์) สามารถระบุความรู้ที่จำเป็นต่อการทำงาน และศาสตร์อื่น ๆ ที่จำเป็นในการทำงาน และสามารถนำมาปรับใช้ในการช่วยเหลือ เด็กนอกระบบการศึกษา

15. การคิดวิเคราะห์และทักษะด้านนวัตกรรม สามารถวิเคราะห์ข้อมูลและการคิดเชิง ตรรกะเพื่อระบุสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา รวมไปถึงค้นหาแนวคิดใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหา นั้น โดยใช้แนวคิดเชิงออกแบบ เพื่อทำให้เกิดนวัตกรรม

16. การเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ความ ต้องการ และความถนัด โดยกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ ระบุและแสวงหาแหล่งทรัพยากร ของการเรียนรู้ เลือกรูปแบบการเรียนรู้ กำหนดแนวทางการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของ ตนเอง

17. การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน ใช้กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบเพื่อค้นหาสาเหตุต้นตอ ของปัญหา วิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ ในระบบหรือในโครงสร้าง แก้ไขปัญหาได้ตรงจุดและสร้างสรรค์เพื่อป้องกันการเกิดปัญหานั้น ๆ ซ้ำขึ้นมาอีก

18. การคิดเชิงวิพากษ์ ใช้เหตุผลและการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการประเมินข้อดี และข้อเสีย สร้างแนวทางเพื่อตัดสินใจเลือกรูปแบบการแก้ปัญหาต่าง ๆ สู่การหาข้อสรุปใน เรื่องนั้น ๆ

19. ความคิดสร้างสรรค์และการริเริ่มสิ่งใหม่ สามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่มีมาประยุกต์และสร้างเป็นแนวคิด วิธีการ และนวัตกรรมที่สามารถนำมาแก้ปัญหาได้จริง

20. การเป็นผู้นำและอิทธิพลในสังคม เป็นผู้นำแบบมีส่วนร่วม ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและเสริมพลังตนเอง สมาชิกในหน่วยงาน และชุมชน เพื่อพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษา และสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม

21. การใช้ ดูแล และจัดการเทคโนโลยี เข้าถึงและเลือกใช้เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเองและเด็กนอกระบบการศึกษา

22. การออกแบบและการเขียนโปรแกรม วางแผน และพัฒนาโครงการหรือหลักสูตร เพื่อพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษา

23. การใช้เหตุผล การตัดสินใจ และการระดมความคิด ระดมความคิดอย่างมีเหตุผล เพื่อหาทางเลือกในการตัดสินใจในการดำเนินการหรือใช้ในการวางแผนดำเนินการสิ่งต่าง ๆ

สมรรถนะด้านทัศนคติและเจตคติ

1. ความเชื่อในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ทุกคนสามารถพัฒนาได้ ยอมรับว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและสามารถพัฒนาศักยภาพได้เต็มความสามารถด้วยการเรียนรู้ ผึกฝน ผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ

2. การยอมรับความหลากหลายทางความคิดในบริบทที่แตกต่างกัน ความเชื่อในหลักการของความเป็นประชาธิปไตยอย่างแน่วแน่ ส่งเสริมให้มีพื้นที่ทางสังคมที่เหมาะสมกับความแตกต่าง เช่น เพศ ชชาติพันธุ์ ความคิด ความเชื่อ เชื้อชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม เปิดกว้างเรื่องพหุลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมทั้งเชิงพื้นที่และระดับมหภาค

3. จรรยาบรรณความเป็นครู ประมวลความประพฤติหรือสิ่งที่ครูควรปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความเป็นครูนอกระบบ เช่น

3.1 หัวใจของการเป็นครู เช่น ศรัทธาในอาชีพครู อุทิศตน เพื่อศิษย์ และการศึกษา มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย ให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและพร้อมเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียนและเป็นครูให้แก่กันและกัน

3.2 ลักษณะของครูที่ดี เช่น ดำรงตนอย่างเรียบง่าย มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ตนเอง เพื่อนร่วมงาน และต่อสังคม ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ตรงเวลา ใฝ่หาความรู้ ไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะครอบครัว เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล รู้ประวัติพื้นเพเดิม และประสบการณ์ในอดีต รวมถึงเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน ตลอดจนมีส่วนร่วมของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน

3.3 บทบาทต่อการสอน เช่น ดำรงความเป็นผู้อำนวยความสะดวก หรือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ปลุกจิตสำนึกทางการศึกษา จะต้องทำให้เสริมพลังให้ผู้เรียนพร้อมที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา ส่งเสริมความสนใจและความถนัดโดยธรรมชาติของผู้เรียน คำนึงถึงความพร้อมของ

ผู้เรียนแต่ละบุคคล ตลอดจนเชื่อมโยงความรู้เข้าด้วยกันจนสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นมาใหม่ได้

4. การเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต มีความใฝ่รู้ ชอบตั้งคำถาม ชอบแสวงหาความรู้ การตระหนักถึงการเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวและสั่งสมประสบการณ์ชีวิต มีความคิดที่อยากจะทำแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น เพื่อปรับปรุงหรือเท่าทันต่อความคิดและการเปลี่ยนแปลงของโลก

5. ความเชื่อมั่นในตนเองหรือความฉลาดทางอารมณ์

ความเชื่อมั่นในตนเอง ยอมรับในศักยภาพตนเอง ควบคุมชีวิตตนเองได้ รู้ความต้องการของตนเอง ตัดสินใจได้ทันท่วงที มีความเชื่อว่าตนเองมีความรู้ และความพยายามทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ มีจิตใจที่มั่นคง กล้าแสดงออก มีความเป็นผู้นำ

ความฉลาดทางอารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์และแรงกระตุ้นภายใน จัดการอารมณ์ตนเองได้ มีความรับผิดชอบ และตระหนักถึงความรู้สึกของผู้อื่น สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดี และดำเนินชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข เช่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดี ตลอดจนการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

6. จิตอาสา จิตสาธารณะ สละเวลาหรือใช้เวลาว่างของตนเองในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวม หรือเป็นการกระทำที่ไม่หวังผลตอบแทน

อภิปรายผลการวิจัย

กลไกระดับบุคคล ชุมชน หรือองค์กรที่สำคัญในการขับเคลื่อนการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษาสำหรับเด็กนอกระบบการศึกษาคือ ครูนอกระบบการศึกษา ซึ่งวีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2563) ได้กล่าวถึงครูนอกระบบการศึกษาถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการในการค้นหาเด็กที่อยู่นอกระบบการศึกษา ครูนอกระบบการศึกษาเป็นผู้ที่รุกลงถึงที่ ลุยถึงถิ่น สร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจ ลงพื้นที่ประจำ พูดคุยแลกเปลี่ยน วางแผนการช่วยเหลืออย่างครบวงจร ประสานกับภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งจัดการเรียนรู้หรือร่วมกิจกรรมของหน่วยงานอื่นในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะชีวิต การอ่านออกเขียนได้ การศึกษาขั้นพื้นฐาน ทักษะอาชีพ รวมถึงการประสานงานในเรื่องการส่งต่อเพื่อการศึกษาหรืออาชีพ และการให้คำปรึกษา อย่างไรก็ตามครูเหล่านี้ยังต้องการพัฒนาศักยภาพและสมรรถนะของตนเองอย่างต่อเนื่อง และมีสิ่งเกื้อหนุนหรือกลไกส่งเสริมในการทำงานต่อไป

จากการผลการศึกษาสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาของประเทศไทยในครั้งนี้ พบว่าสมรรถนะหลักของครูนอกระบบการศึกษามีจำนวน 36 สมรรถนะ แบ่งออกเป็นสมรรถนะด้านความรู้ จำนวน 7 สมรรถนะ สมรรถนะด้านทักษะ จำนวน 23 สมรรถนะ และสมรรถนะด้านทัศนคติและเจตคติ จำนวน 6 สมรรถนะ สะท้อนให้เห็นว่าครูนอกระบบการศึกษาจะต้องมีทั้งองค์ความรู้ ทักษะ และทัศนคติหรือเจตคติที่จำเป็นในการทำความเข้าใจ ช่วยเหลือและดูแล

เด็กนอกระบบการศึกษาที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่มีหลากหลายและทับซ้อนทั้งเรื่องสิทธิต่าง ๆ ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาเรื่องสิทธิในการรักษาพยาบาล ปัญหาเชิงจิตเวชจากความรุนแรงที่เกิดจากครอบครัวหรือสังคม ปัญหาการถูกล่วงละเมิดทางเพศ การเข้าถึงการศึกษา การอบรมและการทำงาน ปัญหาเชิงระบบกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับลือชัย ศรีเงินยวง (2564) ได้นำเสนอประเด็นการพัฒนาครุณอกระบบการศึกษาในโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาเชิงระบบเพื่อการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาของเด็กนอกระบบ ว่าการสร้างความสำเร็จทางการศึกษาของเด็กนอกระบบการศึกษามีมิติที่ต้องดำเนินการคือการพัฒนาศักยภาพของครุณอกระบบการศึกษาทั้งในเชิงคุณภาพ คือเสริมสร้างให้มีความรู้และทักษะทั้งในเชิงทฤษฎีและวิธีวิทยาที่จะสามารถพัฒนาองค์ความรู้และขับเคลื่อนการทำงานที่มีความยากและซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเชิงปริมาณ คือการเพิ่มจำนวนและคนทำงานด้านความเหลื่อมล้ำ ที่มีศักยภาพและความพร้อมมากขึ้น และสอดคล้องกับที่ Mattingly (2010) ได้นำเสนอสมรรถนะของผู้ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนว่าควรจะมีทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ในเชิงบูรณาการที่จะทำให้การทำงานกับเด็กและเยาวชนทั้งในด้านการป้องกันและแก้ไขเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาถึงข้อค้นพบสมรรถนะหลักของครุณอกระบบการศึกษาในแต่ละด้าน พบว่าในด้านความรู้มีสมรรถนะที่น่าสนใจ เช่น ความรู้ในด้านจิตวิทยาพัฒนาการเด็กนอกระบบ การศึกษาความเข้าใจธรรมชาติของเด็กนอกระบบการศึกษา ความรู้ในเรื่องหลักการศึกษานอกระบบและการศึกษาทางเลือก ซึ่งสมรรถนะเหล่านี้ก็น่าจะมีความจำเป็นและใช้เป็นหลักการสำคัญในการทำความเข้าใจ ช่วยเหลือ ดูแล รวมทั้งพัฒนาผ่านการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กนอกระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ ความสนใจหรือความถนัด ให้เต็มศักยภาพเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับที่วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา (2564) ครุณอกระบบการศึกษาสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับสภาพ ปัญหา และความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะรายบุคคลเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตบนฐานหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้ หลักการการให้ความเสมอภาคในโอกาสรับการศึกษา หลักการคำนึงถึงสภาพ ความต้องการ และประสบการณ์ของกลุ่มเป้าหมาย หลักการจัดการศึกษาที่หลากหลาย หลักการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น หลักการจัดการศึกษาที่ต่อเนื่อง หลักการการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายและชุมชน หลักการใช้ชุมชนเป็นฐาน และสอดคล้องกับชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และคณะ (2563) ที่ศึกษาองค์ความรู้การศึกษาทางเลือกของสังคมไทยกับแนวทางการขับเคลื่อนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและได้กล่าวถึงว่าผู้จัดการศึกษาไม่ว่าจะอยู่ในระบบหรือนอกระบบโรงเรียนสามารถใช้การศึกษาทางเลือกที่เป็นนวัตกรรมอีกเส้นทางหนึ่งของระบบการศึกษาไทยที่ถูกออกแบบและพัฒนาแผนการจัดการศึกษา หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการวัดผลที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ กลุ่มผู้เรียนที่มีความต้องการเรียนรู้ด้วยตนเองและสอดคล้องกับสิ่ง

ที่เป็นอยู่ ซึ่งประกอบด้วย 4 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มเด็กเปราะบางทางเศรษฐกิจ กลุ่มเด็กเปราะบางทางสังคมและปัญหาเฉพาะ กลุ่มพิการและกลุ่มที่ต้องการพิเศษด้านการเรียนรู้ และกลุ่มที่ต้องการเรียนตามแนวทางการศึกษาทางเลือก ซึ่ง 3 กลุ่มแรกนั้นพบว่าเป็นเด็กที่มีก้อยู่ในระบบการศึกษา ซึ่งครูในระบบการศึกษาควรจัดการศึกษาทางเลือกที่เคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพของผู้เรียนที่จะเลือกการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่ไม่ประสงค์จะเรียนในระบบการศึกษาตามปกติ เป็นการศึกษาที่มีขอบเขตกว้างขวาง มีรูปแบบหลากหลายทั้งเนื้อหา และวิธีการเรียนรู้ มุ่งตอบสนองการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคนที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านความถนัด ความสนใจ ความพร้อมในการเรียนรู้

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือการที่ครูในระบบการศึกษาต้องมีความรู้ในเรื่องกฎหมาย นโยบาย ศาสนา จารีตประเพณีที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากในการศึกษาพบว่าเมื่อจำแนกเด็กในระบบการศึกษาตามประเภทปัญหาพบในหลายกลุ่ม เช่น เด็กบกพร่องถนัด เด็กชาติพันธุ์ เด็กพลัดถิ่นและเด็กที่มีปัญหาด้านสิทธิสถานะ เด็กกำพร้า เด็กที่ใช้แรงงาน เด็กในระบบการศึกษาทางเลือกที่ยังไม่ได้รับการอุดหนุนทางการศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ของสถาบันสังคมตามมาตรา 12 เด็กในครอบครัวแออัด เด็กที่ได้รับผลกระทบจากสาธารณสุข เด็กพิเศษทางร่างกายและจิตใจ เด็กในกระบวนการ ยุติธรรม เด็กท้องไม่พร้อม เด็กยากจนพิเศษ เด็กเคลื่อนย้ายตามครอบครัว เด็กที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงทางเพศ และเด็กที่ประสบปัญหาเฉพาะอื่น ๆ ซึ่งทุกกลุ่มจะต้องใช้เครื่องมือในการทำงานร่วม เช่น การใช้หลักอนุสัญญาสิทธิเด็ก แต่บางกลุ่มจะต้องใช้หลักกฎหมายมาช่วยในการแก้ไขปัญหา เช่น เด็กพลัดถิ่นและเด็กที่มีปัญหาด้านสิทธิสถานะ และเด็กบางกลุ่มครูต้องเรียนรู้ถึงหลักศาสนาหรือจารีตประเพณีในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานสอดคล้องกับบริบทที่เป็นอยู่ เช่น เด็กที่นับถือศาสนาอิสลามในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ หรือเด็กชาติพันธุ์ในพื้นที่ภาคเหนือ เช่น ชนเผ่าปากเกอญอที่มีความเชื่อในวิถีการดำเนินชีวิต (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2551)

สำหรับสมรรถนะด้านทักษะนั้น พบว่ามีถึง 23 ทักษะด้วยกัน เช่น การออกแบบการจัดการการศึกษาและแก้ปัญหาเด็กเป็นรายบุคคลหรือกรณี (Case Management) การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้และความสามารถในการจัดการเรียนรู้ การโค้ช การแสวงหาความร่วมมือจากภาคีที่เกี่ยวข้อง การทำงานกับชุมชนในพื้นที่โดยใช้การจัดเวทีแบบมีส่วนร่วม การสื่อสารเพื่อเข้าใจปัญหาและความต้องการของเด็ก การบริหารจัดการโครงการ การรับมือกับปัญหา อดทนต่อความกดดัน การปรับตัว การเรียนรู้ด้วยตนเอง การคิดวิเคราะห์และทักษะด้านนวัตกรรม การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน การคิดเชิงวิพากษ์ ความคิดสร้างสรรค์และการริเริ่มสิ่งใหม่ และการใช้เหตุผล การตัดสินใจ และการระดมความคิด ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว พบว่ามีทั้งทักษะที่เป็นทักษะในการทำงาน (Hard Skills) ที่ใช้ในการทำงานและการช่วยเหลือเด็กเป็นรายกรณีทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาตนเองและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (Soft Skills) สอดคล้อง

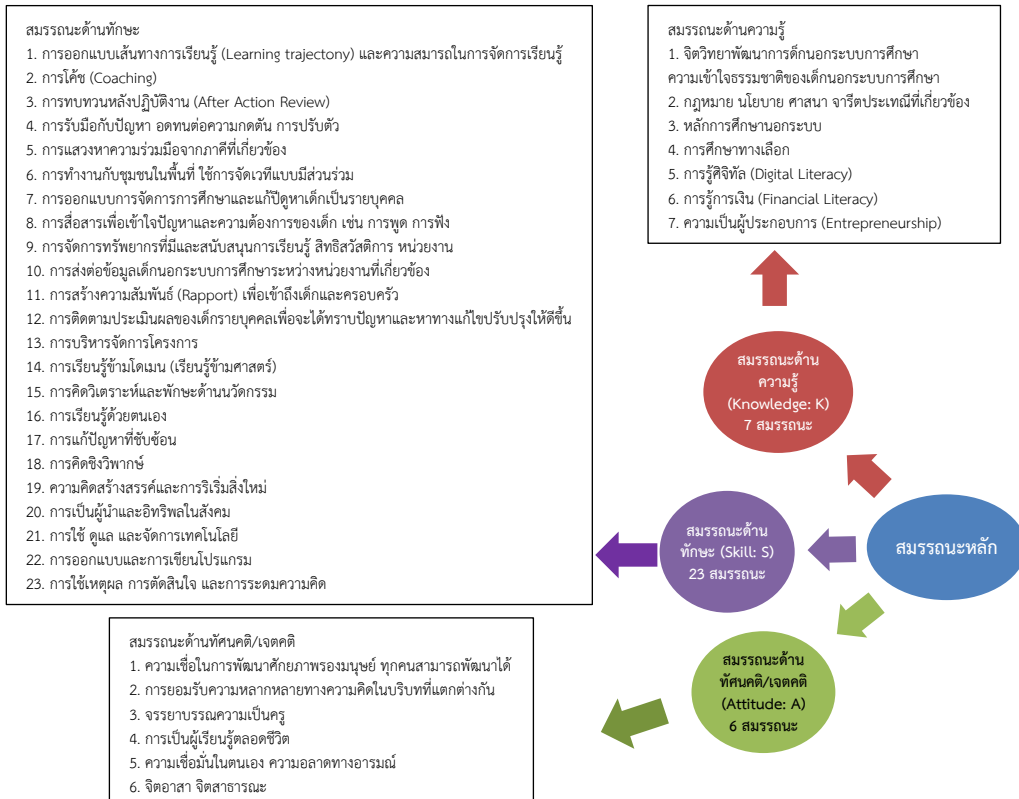

กับที่ The International Organisation of La Francophonie (2020) ได้เสนอสมรรถนะหลักของผู้ที่ทำงานกับเด็กและเยาวชนที่ถูกกลืนรอนสิทธิไว้ว่าควรจะมีสมรรถนะในด้านที่เป็นทักษะเพื่อการทำงาน เช่น ความสามารถในการออกแบบการช่วยเหลือเด็ก การทำงานเชิงรุก ทักษะการสื่อสารกับเด็ก ทักษะการทำงานแบบร่วมมือในการทำงานเชิงสหวิชาชีพ และทักษะเพื่อการพัฒนาตนเอง เช่น ความสามารถในการฟื้นตัวเมื่อเผชิญกับความทุกข์ยาก การมีความคิดริเริ่ม การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อการตัดสินใจ

จากการที่ปัญหาเด็กนอกระบบการศึกษามีความหลากหลายและซับซ้อน เนื่องด้วยสภาพสังคม เทคโนโลยี สภาพเศรษฐกิจที่ขยายตัว อย่างรวดเร็ว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) การช่วยเหลือเด็กนอกระบบการศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น รวมถึงต้องปรับระบบความคิดของครูนอกระบบการศึกษาที่ต้องทำความเข้าใจและเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับเด็กด้วย ทำให้การพัฒนาสมรรถนะด้านทัศนคติและเจตคติเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้ สมรรถนะด้านทัศนคติและเจตคติที่สำคัญประการหนึ่งคือ เช่น การเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต เนื่องจากการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละช่วงวัยเพราะต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เสมอ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย ความคิด สติปัญญา และบทบาทหน้าที่ในแต่ละช่วงชีวิต และเพื่อจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2556) ซึ่งหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ แนวทางในการส่งเสริมให้บุคคลได้พัฒนาตนเองทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ รวมถึงด้านสังคมซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์จะมีศักยภาพในการบรรลุความสำเร็จในชีวิตได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวของตนเองผ่านการคิดวิเคราะห์โดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2543)

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาในครั้งนี้ได้พบข้อค้นพบที่เป็นองค์ความรู้สำคัญ คือ รูปแบบการทำงานเพื่อดูแลเด็กนอกระบบการศึกษาในประเทศไทยนั้นมีทั้งที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเป็นผู้ดำเนินการหลัก และการทำงานร่วมกันในลักษณะภาคีเครือข่ายระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาควิชาการ ที่ต้องอาศัยการทำงานที่สอดคล้องประสานกันเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดูแลเด็กนอกระบบ โดยมีบุคคลที่สำคัญในการดูแลเด็กกลุ่มนี้ คือ ครูนอกระบบการศึกษาที่เป็นผู้ค้นหาพัฒนาและส่งต่อความช่วยเหลือแก่เด็กนอกระบบศึกษา ที่มีความจำเป็นในการสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาที่เป็นหลักใน 3 ด้านสำคัญ ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติและเจตคติ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สมรรถนะหลักของครูนอกระบบการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สมรรถนะของครูนอกระบบการศึกษาที่ได้มาดังกล่าว หน่วยงานและองค์กรที่ทำงานกับเด็กนอกระบบการศึกษาของภาครัฐ เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กรมกิจการเด็กและเยาวชน กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคม ควรจะนำไปเป็นพื้นฐานในการกำหนดตัวบ่งชี้ของแต่ละสมรรถนะเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบเครื่องมือในการศึกษาระดับสมรรถนะของครูนอกระบบการศึกษาทั้งในรูปแบบเครื่องมือเชิงคุณภาพหรือเชิงปริมาณ รวมทั้งนำไปใช้เพื่อการสำรวจสมรรถนะที่จำเป็นของครูนอกระบบการศึกษาในบริบทของแต่ละหน่วยงานหรือพื้นที่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานสำคัญในการออกแบบแนวทางกิจกรรมหรือหลักสูตรที่เหมาะสมกับครูนอกระบบ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

มหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่ทำงานกับครูและเด็กนอกระบบการศึกษาในการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษาในแบบมีปริญญา หรือเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาในครั้งนี้ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับสมรรถนะหลักที่จำเป็นสำหรับครูนอกระบบการศึกษา ซึ่งสมควรนำไปพัฒนาเป็นการวิจัยต่อเนื่องโดยการทำวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้หรือรูปแบบการฝึกอบรมที่สอดคล้องกับลักษณะครูแต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ หรือแต่ละประเด็นปัญหาของเด็กนอกระบบการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และคณะ. (2563). องค์ความรู้การศึกษาทางเลือกของสังคมไทยกับแนวทางการขับเคลื่อนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิโคลัส เบอร์เนตต์. (2557). ซ้ำอุปสรรคการศึกษาไทยไม่หลุดอันดับท้าย. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.dailynews.co.th/education/236128>
- ลือชัย ศรีเงินยวง และคณะ. (2563). การวิเคราะห์นิยามความหมายครูนอกระบบ. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- _____. (2564). โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาเชิงระบบเพื่อการสร้างเสมอภาคทางการศึกษาของเด็กนอกระบบ (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา. (2564). เอกสารคำสอนรายวิชา 22750295 การศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจิตร ศรีสอาน. (2551). ศ.ดร.วิจิตร ศรีสอาน ย้ำนโยบายสวดยุทธ...ต้องปฏิบัติได้จริง. สืบค้น 1 ธันวาคม 2565, จาก <http://www.wichitlikhit.com/?p=566>
- วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. (2563). ครูนอกระบบการศึกษา. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา และคณะ. (2564). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการการสนับสนุนและพัฒนากลไกการขับเคลื่อนครูและเด็กนอกระบบการศึกษา (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- _____. (2565). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการต้นแบบการพัฒนาสมรรถนะครูนอกระบบการศึกษา (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2543). วิวัฒนาการการศึกษานอกระบบของไทย การศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุมาลี สังข์ศรี. (2556). *การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประเทศไทย*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

Mattingly, M. A. (2010). *Competencies for professional child & youth work practitioners*. Retrieved December 2, 2022, from <https://shorturl.asia/6Aif1>

The International Organisation of La Francophonie. (2020). *Core competencies for personnel working with children deprived of liberty*. Retrieved December 2, 2022, from <https://www.ibcr.org/wp-content>

